

Raet Nasjonalpark

Utredningstema: Friluftsliv og fritidsaktiviteter

Forsidefoto: Motorbåtregatta, Kvakenes i Flostå. Foto: Skibsaksjeselskapet Hesvik.
Seilregatta. Foto: Arendals Seilforening.
Krabbefiske på Hove. Foto: Eirik Mykland

Bildet over: Oppankring en sommerdag på Skinnfellen. Foto: Eirik Mykland.

Referanse: Aust-Agder fylkeskommune 2014. Raet Nasjonalpark Utredningstema: Friluftsliv og fritidsaktiviteter.

Forfatter: Berit Weiby Gregersen, Aust-Agder fylkeskommune.

Oppdragsgiver: Fylkesmannen i Aust-Agder

Innhold

Sammendrag	4
1. Innledning	4
1.1. Bakgrunn for utredningen	4
1.2. Prosess og metode	5
1.3. Friluftsliv og fritidsaktiviteter	5
2. Friluftslivsområdene	8
2.1. Statlig sikra friluftslivsområder	8
2.2. Bruk av friluftslivsområdene	9
2.3. Atkomst til friluftslivsområdene	12
2.4. Turmuligheter	12
2.5. Tilrettelegging	13
2.6. Tilgjengelighet og universell utforming	16
2.7. Overnatting i friluftslivsområdene	18
2.8. Kulturminner og kulturlandskap	21
2.9. Atferdsregler i skjærgårdsparken	21
3. Fritidsaktiviteter i utredningsområdet	22
3.1. Båtliv	22
3.2. Båtforeninger	23
3.3. Strandaktiviteter	25
3.4. Turgåing og trening	25
3.5. Fiske	26
3.6. Jakt	27
3.7. Barnehager, skoler og leirskoler sin bruk av området	28
3.8. Organiserte turer, konserter og arrangement	29
3.9. Andre typer aktiviteter	30
4. Kilder	31
5. Vedlegg	32

Sammendrag

Friluftsliv og fritidsaktiviteter i kysten er en viktig del av Aust-Agders identitet. Svært mange fastboende og besøkende benytter seg av strendene og skjærgården, særlig i sommerhalvåret. Raet utredningsområde omfatter noen av de mest besøkte friluftslivsområdene våre, slik som Hove og Storesand. I denne utredningen har en benyttet seg av kjent kunnskap i eksisterende forvaltningsplaner og rapporter, samt av referansegruppens og kommunenes kunnskap om områdene, for å få en beskrivelse av dagens bruk av området.

I ett vedlegg til utredningen gis det beskrivelse av de sikrede friluftslivsområdene, mens rapporten gir en oppsummering og sammensetning av denne beskrivelsen i kart og tabeller. I tillegg gir rapporten en beskrivelse av hva slags aktiviteter som pågår i området.

Innenfor utredningsområdet for nasjonalparken er det 58 statlig sikra friluftslivsområder. Flertallet av disse er øyer og skjær ute i skjærgården, men det er også en del områder på fastlandet eller på øyene med broforbindelse til fastlandet. I 2013 ble det utarbeidet ny forvaltningsplan for de sikrede friluftslivsområdene.

En stor andel av bruken av skjærgården og friluftslivsområdene er uorganiserte aktiviteter. Folk bruker områdene til bading, turgåing, padling, fiske og andre aktiviteter i fritida. Det er i tillegg mange foreninger og lag som bruker ulike deler av utredningsområdet aktivt. Områdene blir også mye brukt av barnehager, skoler, leirskoler, folkehøyskole og ulike institusjoner. Utredningen forsøker å gi et bilde av all den aktiviteten som pågår i utredningsområdet i dag. Det er lite konkrete tall som viser hvor stor aktiviteten er, utredningen bygger i stor grad på kvalitativ kunnskap om områdene.

1. Innledning

1.1. Bakgrunn for utredningen

Denne utredningen bygger på kjent kunnskap om utredningsområdet for Raet nasjonalpark som friluftslivsområde, og om bruken av området. Utredningen er en del av arbeidet med å samle tilgjengelig informasjon om ulike verdier og bruksområder i utredningsområdet. Det er viktig å få på plass ett faktagrunnlag for senere å gjøre en god vurdering av hvilke virkninger en nasjonalpark kan få på brukerinteressene. I meldingen om oppstart av plan- og utredningsarbeidet for Raet nasjonalpark står det om temaet friluftsliv:

"Store deler av den fremtidige nasjonalparken er særdeles viktig både for det landbaserte- og båtbaserte friluftslivet. Utenfor Arendal finner vi det kanskje mest besøkte friluftsområdet for regionen på Hove. I tillegg er den ytre skjærgården utenfor alle de tre kommunene særdeles attraktiv for båtbasert friluftsliv store deler av året. På Fevik øst i Grimstad ligger Storesand, som er en av Aust-Agders største og fineste badestrender. Alt dette er foreslått tatt med i den kommende nasjonalparken."

1.2. Prosess og metode

Utredningen er utarbeidet av administrasjonen i Aust-Agder fylkeskommune.

Fylkeskommunen har etter friluftslivloven et ansvar for å sikre friluftsområder og forvalte statlig sikrede friluftsområder, ivareta allemannsretten og bidra til å motivere og stimulere til friluftsliv. Utredningen er utarbeidet gjennom et samarbeid med administrasjonen i kommunene, og med en referansegruppe bestående av 38 personer som representerer lag og foreninger som har sin tilknytning til og aktivitet i utredningsområdet. Det har vært gjennomført 4 møter med kommunene, ett møte med alle samlet, og ett møte med hver av kommunene. Referansegruppa har besvart spørreskjema om bruk av området (se vedlegg), og det har vært avholdt ett møte med referansegruppa, med 21 deltagere. Utkast til utredningen er oversendt arbeidsgruppa og referansegruppa for kommentarer og innspill før endelig utgave ble ferdigstilt. Utredningen bygger på kjent kunnskap fra tidligere planarbeid, annen litteratur og på kunnskap fra kommunene, lag og foreninger og enkeltpersoner.

1.3. Friluftsliv og fritidsaktiviteter

Mange forbinder området med sol, sommer og feriedager. Bruken av området er størst om sommeren, og med en topp i fellesferien. Det går et tydelig skille mellom bruken av friluftslivsområdene avhengig av om de er landfaste, eller kun tilgjengelig med egen båt. Flere av de landfaste områdene har svært stor bruk gjennom hele året. I tillegg til bruk av friluftslivsområdene, er det også mye aktivitet på sjøarealene. Det er aktive båtklubber i området, både seilforeninger, padleklubber og motorbåtforeninger. Fritidsfiske i sjøen er også en svært populær aktivitet. I tillegg foregår det dykking, surfing og jakt etter sjøfugl.

Denne utredningen forsøker å beskrive all slags fritidsaktivitet innenfor området, ikke bare den aktiviteten en vanligvis forbinder med friluftsliv. Utredningen skiller ikke mellom fastboendes, hytteeieres eller turistenes fritidsaktiviteter i denne sammenheng.

Figur 1. Kart over statlig sikrede friluftslivsområder, nord

Figur 2. Kart over statlig sikrede friluftslivsområder, sør

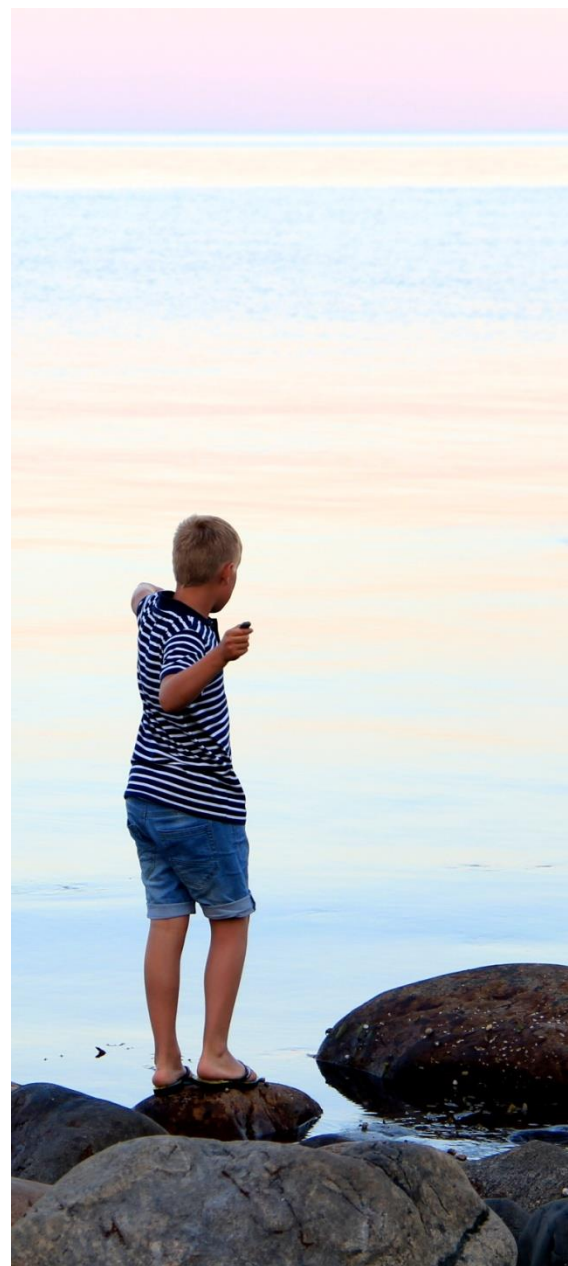
2. Friluftslivsområdene

2.1. Statlig sikra friluftslivsområder

Friluftsloven fra 1957 sikrer allmennheten rett til ferdsel og opphold i utmark og på sjøen, men loven gir ikke det offentlige rett til å tilrettelegge for friluftsliv på privat grunn. Arbeidet med skjærgårdspark ble satt i gang av Miljøverndepartementet på 1970-tallet. De første skjærgårdsparkavtalene ble inngått i 1977. Ved inngåelse av skjærgårdsparkavtale gir eierne avkall på å disponere grunnen til utbygging, samtidig som det offentlige får rett til å iverksette ulike tiltak for å tilrettelegge området for allmennhetens bruk som friluftslivsområde. Dette er en varig rettighet for staten. Denne avtalen endrer ikke grunneiernes rett til beite, jakt, fiske, landslott etc.

Staten og/eller kommunene har også kjøpt opp friluftslivsområder, slik at de er i offentlighetens eie. Fellesbetegnelsen for disse områdene er at de er statlig sikret for friluftsliv, og i våre områder bruker vi fellesbetegnelsen Skjærgårdsparken for områdene. Den daglige driften og oppsynet av skjærgårdsparken utføres av Skjærgårdstjenesten, som er kommunenes egen virksomhet. Statens naturoppsyn (SNO) har ansvar for tilsyn med verneområdene. Kommunene får tilskudd fra Miljødirektoratet til drift av skjærgårdstjenesten, og de kan også søke om midler til tilretteleggingstiltak i skjærgårdsparken. I 2013 ble det utarbeidet en ny forvaltningsplan for skjærgårdsparken i hele Aust-Agder. Denne beskriver områdene, og hvilke tiltak kommunene ønsker å iverksette i perioden 2013-2018.

Innenfor utredningsområdet for nasjonalparken er det 58 statlig sikra friluftslivsområder. Flertallet av disse er øyer og skjær ute i skjærgården, men det er også en del områder på fastlandet eller på øyene med broforbindelse til fastlandet.

Figur 3. Foto Jan Aabøe

2.2. Bruk av friluftslivsområdene

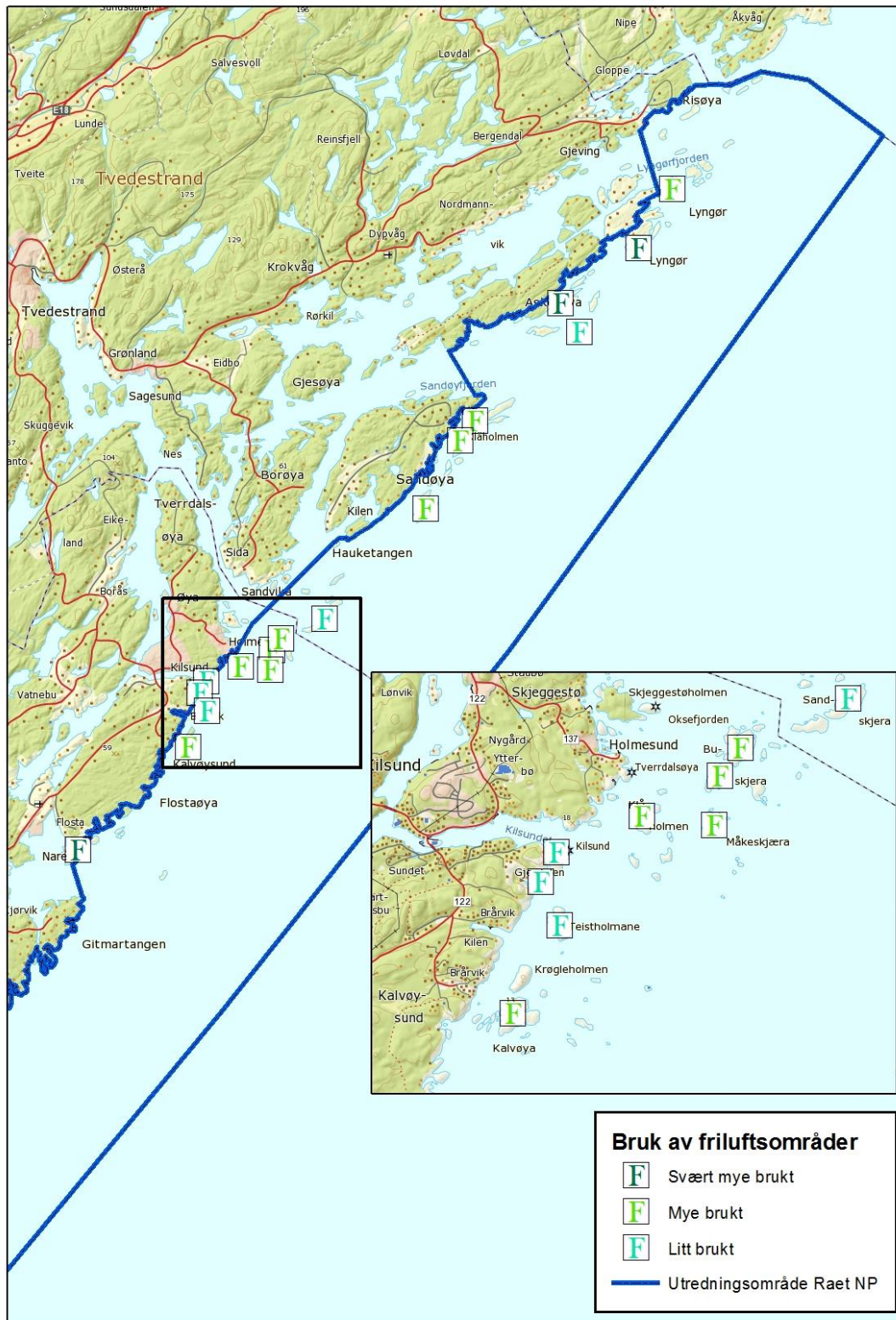
Den viktigste og mest utbredte fritidsbruken av områdene knytter seg til båt- og strandliv i sommerferien. Det er ulike kriterier som påvirker hvor attraktive områdene er, og hvor mye de blir brukt av allmennheten. De viktigste kriteriene ser ut til å være:

- Tilgjengelighet - landfaste områder har mye større bruk gjennom hele året
- Brygger og fortøyningsmuligheter for egen båt
- Ly for fremtredende vindretning
- Landskapets beskaffenhet - sandstrender og slake svaberg
- Tilrettelegging - brygger, renovasjon, toalett, bord, benker, grillplass med mer

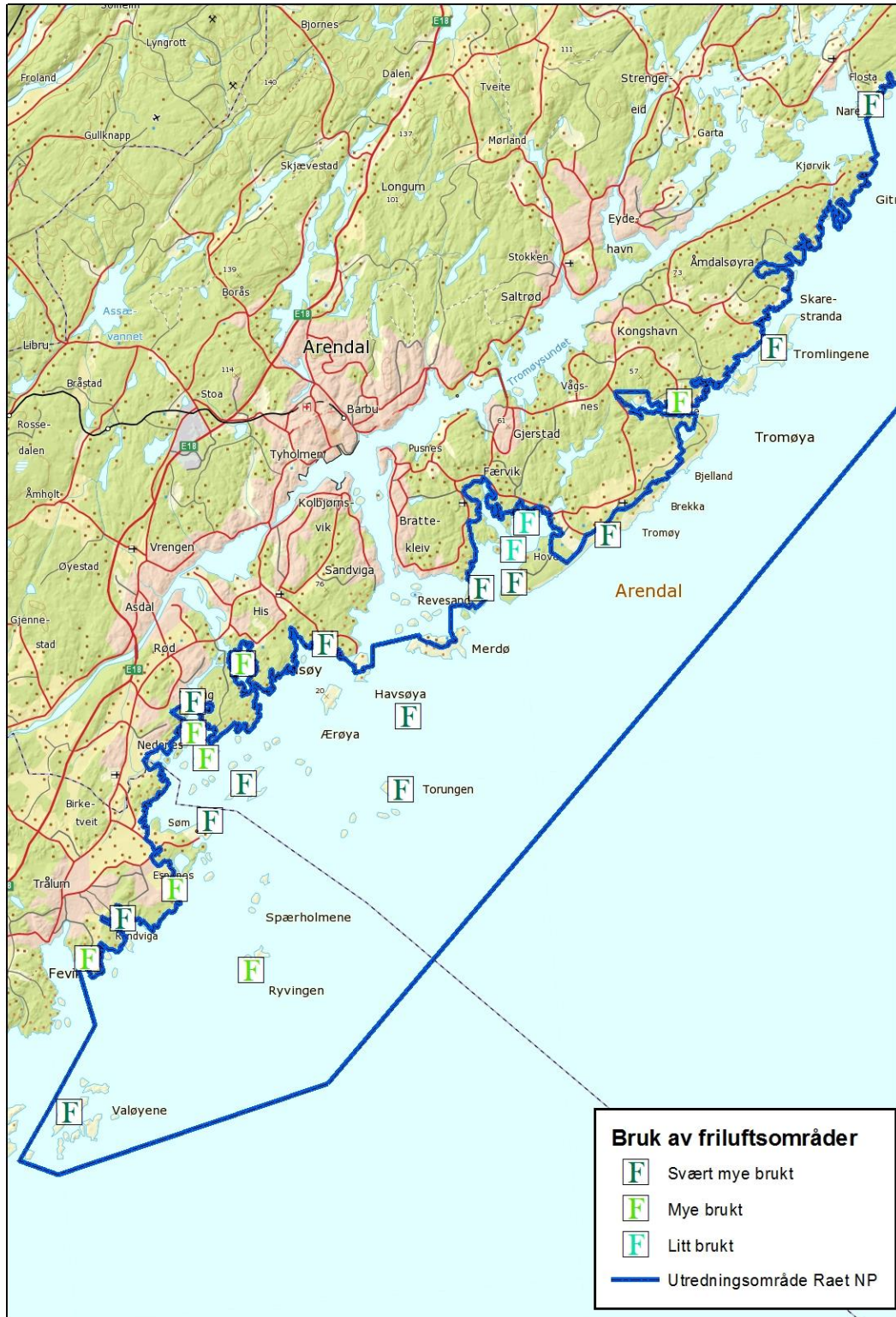
I tabellen under er friluftslivsområdene fordelt etter hvor stor grad av bruk de har. Vi har ingen nøyaktige tellinger for antall mennesker som benytter områdene. Inndelingen er etter en vurdering fra skjærgårdstjenesten i kommunene og fra brukerne i referansegruppa.

Tabell 1. Tabellen viser hvor stor grad av bruk de friluftslivsområdene innenfor utredningsområdet har.

Kommune	Svært mye brukt	Mye/middels brukt	Litt brukt/lokal bruk
Tvedestrand	Ytre Lyngør og Speken, Nautholmen,	Kjeholmen (Lyngør fyr), Klåholmen, Håholmene og Kvernskjær,	Flatskjæra, Sandskjæra,
Arendal	Skinnfellen, Tromlingene, Spornes, Hove, Gjessøya, Merdø, Stølsvika, Natvig - Svenskehaven, Jerkholmen, Store Torungen, Lille Torungen	Klåholmen, Måkesjær og Buskjæra, Kalvøya, Alvekilen, Aspholmen og Store Bryllupsholmen, Ramsøya,	Vestre Kvaknes og Jonsvika, Gjerdalen, Teistholmen, Hovstøl, Hovekilen - Færvik,
Grimstad	Hasseltangen og Sømsbukta, Randvika og Storesand, Valøyene,	Kvennebekken, Movika, Ryvingen	

Figur 4. Kart over nordlig del av utredningsområdet som viser hvor friluftslivsområdene ligger, og hvor stor grad av bruk de har.

Figur 5. Kart over sydlig del av utredningsområdet som viser hvor friluftslivsområdene ligger, og hvor stor grad av bruk de har.

2.3. Atkomst til friluftslivsområdene

Atkomstmuligheten til friluftslivsområdene har stor betydning for hvor mye de er i bruk gjennom året. De landfaste friluftslivsområdene skiller seg ut i så måte. De aller mest brukte friluftslivsområdene vi har er Hove og Hasseltangen. Tabellen under gir en oversikt over atkomstmulighet til de ulike områdene.

Tabell 2. Tabellen viser hvilke atkomstmuligheter det er til friluftslivsområdene.

Kommune	Landfast - bil, sykkel, til fots	Rutebåt**	Kun egen båt
Tvedestrand*			Flatskjæra, Terneskjæra, Kjøholmen, Ytre Lyngør og Speken, Nautholmene, Klåholmen, Håholmene, Kvernskjær, Sandskjæra
Arendal	Vestre Kvaknes, Jonsvika, Gjerdalen, Skarekilen, Alvekilen, Spornes, Hove, Sandum, Hovstøl, Hovekilen - Færvik, Sølsvika, Natvig - Svenskehaven,	Hove (Merdøferga), Merdø (Merdøferga)	Skinnefellen, Klåholmen, Måkeskjær, Buskjæra, Kalvøya og Teistholmen, Tromlingene, Gjessøya, Aspholmen, Store Bryllupsholmen, Bratholmene, Ramsøya, Jerkholmen, Store Torungen, Lille Torungen
Grimstad	Hasseltangen og Sømsbukta, Kvennebekken, Randvika og Storesand, Movika		Valøyene, Ryvingen,

*I Tvedestrand er det godt utviklet taxibåttjeneste. Mange benytter denne bl.a til å komme til Kjøholmen med overnatting på Lyngør fyr

** Merdøferga går til Hove og Merdø i sommersesongen

Ingen av stedene er har god tilgjengelighet med buss. Her er en oversikt over busstilbudet i dag:

Fevik (Søm/Hasseltangen): Linje 1 til/fra holdeplassen Hasseltangen (betjenes på avganger som går via Haugenes), i underkant av 1 km gangavstand.

Hisøy (Stølsviga): Linje 3 til/fra holdeplassen His kirke, i overkant av 1 km gangavstand. Med litt lengre gangavstand kan også linje 1 og 5 benyttes til/fra holdeplassen His.

Tromøy (Hove/Spornes): Linje 3 til/fra holdeplassene Sandum og Tromøy kirke, i underkant av 1 km gangavstand.

Flosta (Kalvøysund festning): Linje 50 til/fra holdeplassen Kalvesund, i underkant av 1 km gangavstand.

2.4. Turmuligheter

De friluftslivsområdene som har størst bruk gjennom hele året er Hove og Hasseltangen. Dette er store områder med gode muligheter for turgåing. Mange bruker områdene til å mosjonere, lufte hunden eller gå søndagstur. Begge områdene har mye tilrettelegging, og

har gode utsiktsplasser til storhavet. Mange drar ut til områdene også i dårlig vær for å oppleve naturkreftene. I et folkehelseperspektiv er de landfaste friluftslivsområdene svært viktige. Dette er områder som frister til aktivitet gjennom hele året.

Kystkommunene og Aust-Agder fylkeskommune har kartlagt mulighet for sammenhengende kyststi gjennom fylket. Friluftsrådet Sør har utarbeidet rapport for kommunene Tvedestrand, Arendal og Grimstad. Det er mulighet for å knytte flere av friluftslivsområdene opp til kyststien. Oppfølging av arbeidet med kyststi vil pågå parallelt med arbeidet med Raet nasjonalpark.

Tabell 3. Tabellen under viser hvilke områder som kan knyttes til kyststi som er planlagt i kystkommunene i Aust-Agder.

Kommune	Eksisterende sammenhengende stier - knyttes til kyststi	Planlagt knyttet til kyststi
Tvedestrand		Ytre Lyngør og Speken, Nautholmene,
Arendal	Spornes, Hove,	Vestre Kvaknes og Jonsvika, Alvekilen, Sandum, Stølsvika, Natvig - Svenskehaven
Grimstad	Hasseltangen og Sømsbukta,	Kvennebekken, Randvika og Storesand, Moviga

2.5. Tilrettelegging

I de fleste av friluftslivsområdene har kommunene, ved Skjærgårdstjenesten, gjennomført ulike typer tilrettelegging for å tilgjengeliggjøre områdene for friluftsliv. Som hovedregel er det de mest besøkte områdene som har størst grad av tilrettelegging.

Toalett

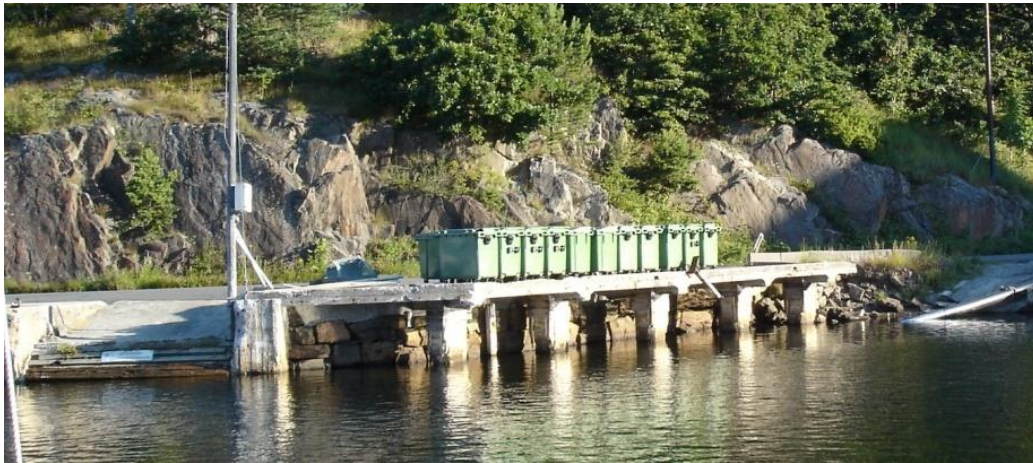
Mange av de gamle toalettene som ble plassert ut da skjærgårdsparken var nyopprettet står fortsatt. Det er en gjennomgående situasjon at båtene blir større. De har toalett om bord og derved brukes de utplasserte toalettene mindre. Kommunene har over flere år fjernet flere faststående toaletter, dels fordi de blir lite brukt og dels fordi de er plassert slik i terrenget at de skal være skjult i landskapet, men derved er mange også vanskelige å få tømt. Flere av de som fortsatt skal stå, planlegges utskiftet eller flyttet i forvaltningsplanen for skjærgårdsparken.

Søppel

Når det gjelder renovasjon og søppeltømming på friluftsområdene, har kommunene i stor grad gått over fra enkeltdunker med sekker til sentralt plasserte containere. Det gjelder særlig på områder med stort besøk. I Tvedestrand og Arendal har forvaltningen systematisk over tid redusert antall renovasjonspunkter. Publikum må bringe søppel evt. bruke båt over til renovasjonsbrygge/container for å bli kvitt det. Erfaringsvis fungerer opplegget greit. Tvedestrand har videre utviklet et system hvor de skiller mellom gjeste-/liggebrygge og renovasjonsbrygge. Gjeste-/liggebrygge er brygger hvor båtene legger til for dagen eller natten. Renovasjonen/søppeldunker eller containere er plassert på egne brygger,

renovasjonsbrygger som er atskilt fra bryggene der båtene ligger fortøyd. Slik kan Skjærgårdstjenesten operere med god plass for sitt «rulle på/rulle av» opplegg med tomme/fulle containere uten å forstyrre de som ligger ved brygga.

Andre friluftslivsområder med mindre intens bruk er tilrettelagt med kombinerte ilandstignings- og renovasjonsbrygger. Disse bryggene er ikke beregnet på fortøyning av båter, kun for å sette folk og utstyr i land, plassering av avfallsdunker og at Skjærgårdstjenesten skal komme til. Kildesortering av søppel prøves ut på mye brukte steder som på Hasseltangen i Grimstad og Hove i Arendal, der Agder Renovasjon står for tømning.

Figur 6. Bilde av renovasjonsbrygge i Tvedestrand. Foto: Karin Guttormsen

Grill- og bålplasser

Det å lage seg mat på tur eller hygge seg ved et bål inngår i tradisjonelt norsk friluftsliv. Dette er imidlertid ikke enkelt å håndtere på steder der mange vil gjøre det samme på hvert sitt sted og ikke bruke samme grill eller bål plass som andre. Kommunene går aktivt inn for å rydde opp fra tid til annen ved å fjerne tilfeldige bålplasser og lage steinsettinger på steder som er attraktive, men ikke brannfarlige. På noen friluftslivsområder er all bålrensing forbudt, og det er tydelig informert om det på noen steder, men ikke på alle det gjelder for.

Når det gjelder bruk av engangsgriller som settes rett på bakken, svaberg eller bord/benk av tre, er dette fortsatt et betydelig problem. Svimerker og avskallet fjell er skjemmende og uopprettelig. I forvaltningsplanen for skjærgårdsparken er det flere steder foreslått å sette ut «Friluftsgrill», en høy tønneformet grill som har vist seg å fungere. Engangsgriller kan evt. settes opp på disse. Å bli kvitt varme engangsgriller er fortsatt et problem for folk. De blir derfor ofte satt igjen og blir derved et søppelproblem.

Tabell 4. Tabellen viser hvilken type tilrettelegging som er gjort i de ulike friluftslivsområdene.

	Brygger	Toalett	Grill/ bålplasser	Renovasjon	Turstier	Fortøynings bolter
Tvedestrand						
Flåtskjæra, Ternskjæra		x				x
Kjeholmen	x					x
Ytre Lyngør og Speken		x				x
Nautholmene	x	x	x	x	x	x
Klåholmen, Håholmene og Kvernskjær	x			x		x
Arendal						
Klåholmen, Måkeskjær og Buskjæra				x		x
Vestre Kvaknes og Jonsvika					x	
Gjerdalen					x	
Alvekilen	x					
Tromlingene	x	x	x	x	x	x
Spornes		x	x	x		
Hove	x	x	x	x	x	
Gjessøya	x	x		x		
Merdø	x	x	x	x	x	
Stølsvika		x	x			
Aspholmen og Store Bryllupsholmen	x	x	x	x		x
Natvig - Svenskehagen			x		x	
Jerkholmen	x	x		x		
Grimstad						
Hasseltangen og Sømsbukta	x	x	x	x	x	
Kvennebekken		x		x	x	
Randvika og Storesand		x		x		
Movika				x		
Valøyene		x		x		x
Ryvingen						
TOTALT	11	15	9	15	9	9

X - Planlegges fjernet

2.6. Tilgjengelighet og universell utforming

Ca 1 mill (15-20 %) av Norges befolkning har nedsatt funksjonsevne. Det vil si personer som opplever å få sin praktiske livsførelse begrenset pga gapet mellom den enkeltes funksjonsevne og samfunnets krav til funksjonsevne.

I regjeringens *Handlingsplan for universell utforming og økt tilgjengelighet i 2009 -2013, Norge universelt utformet 2025*, er det et mål at alle kommuner skal ha friluftsområder for allmenn bruk som er universelt utformet. Friluftsrådet Sør har utarbeidet to rapporter om universell utforming i friluftslivsområder, ”Universell utforming i friområder i Grimstad” og ”Universell utforming av friområder Øst i Agder”. I Norge som helhet har Friluftsrådenes Landsforbund registrert over 600 friområder, og under tre prosent av dem tilfredsstillende kravene for å være godkjent for rullestolbrukere eller synshemmede.

Ved tilrettelegging av friluftsområder er det viktig at man velger løsninger som gjør det lett og attraktivt å bruke området. Mennesker er forskjellige og det er derfor viktig å ha som utgangspunkt at menneskene som skal bruke området har ulike forutsetninger/ferdigheter knyttet til:

- Bevegelse og forflytning
- Syn
- Hørsel, lyd- og støyforhold
- Kognitiv funksjonsevne eller forståelsesevne
- Miljøhemninger - overfølsomhet for luft og materialer

Parkering, atkomst, utforming av turveier, belegg og dekker, porter og grunder, ramper og trapper, utemøbler, brygger og bryggeanlegg er noen av de elementene det er viktig for at friluftslivsområdene skal være tilgjengelige for flest mulig.

Mange steder vil naturgitte forhold, som topografi, sjeldne eller sårbare naturtyper og landskapshensyn, gjøre det vanskelig å tilrettelegge områder slik at de tilfredsstillende kravene til universell utforming. Mange områder kan likevel tilrettelegges slik at tilgjengeligheten blir best mulig. Tabell 5 er basert på kartleggingen fra Friluftsrådet Sør og viser hvilke områder som er tilrettelagt for funksjonshemmede innenfor utredningsområde, og hvilke områder som er egnet for tilrettelegging for økt tilgjengelighet.

Tabell 5. Tabellen under viser hvilke områder som er tilrettelagt for funksjonshemmede, hvilke typer tiltak som er gjennomført, samt hvilke tiltak som er planlagt eller mulighet for i fremtiden.

Navn	Eksisterende tiltak	Planlagte tiltak	Mulighet for tiltak
Spornes			- Terrengetilpasset rampe for å lette atkomst
Hove	- Parkeringsplass - Handikapstrand - Handikaptoalett og garderobe - Grusede og asfalterte turveger	- Oppruste handikapstranda	- Tilrettelegge brygga hvor ferja legger til om sommeren - Egne, merkede parkeringsplasser - Bedre skilting til eksisterende handikaptoalett
Stølsvika	- Handikaptoalett - Asfaltert sti	- Nytt toalett - Asfaltering av parkeringsplass	- Sti mellom turvei og toalett bør gruses/asfalteres - egne, merkede parkeringsplasser - Større asfaltert plass i enden av turveien - bedre underlag fra turvei til kafé
Hasseltangen og Sømsbukta	- Asfalterte stier - Tilpasset brygge - Handikaptoalett - Parkeringsplasser	- Nytt toalett - Baderamper for funksjonshemmede - Sittebenker til utsiktspunkt	- Flere hvilebenker - Informasjonsplakat - Bredere parkeringsplasser
Storesand	- Parkeringsplass - Funksjonshemmede kan kjøre ned til strandområdet - Handikaptoalett - Asfaltert turveg		- Nytt handikaptoalett (eksisterende oppfyller ikke kravene) - Flere hvilebenker - Informasjonsplakat
Valøyene		- Gjeste-/liggebrygge egnet for funksjonshemmede - Handikaptoalett (2)	- Gangbroer for å knytte brygga sammen med fine områder i bukta - Griller - Benker INFO om Raet nasjonalpark og Valøyene

Figur 7. Kart som viser friluftslivsområdene hvor det er tilrettelagt for funksjonshemmede, eller er planer for dette.

2.7. Overnatting i friluftslivsområdene

Noen av friluftslivsområdene blir mer brukt til overnatting enn andre områder. Det er viktig med en god og lun liggehavn for at områdene skal bli mye brukt til overnatting i båt. Noen områder er tilrettelagt for telting, mens i andre områder er telting forbudt. Jfr Atferdsreglene for skjærgårdsparken (se vedlegg). Tabell 6 oppsummerer de vanligste stedene brukt til overnatting.

Tabell 6. Tabellen viser hvilke områder som benyttes mye til overnatting, og hvilken type overnatting det dreier seg om.

Navn	Mye brukt liggehavn	Mye brukt til telting	Turisthytte/ campingplass	Telting forbudt
Tvedestrand	Ytre Lyngør og Speken, Nautholmene		Kjeholmen - Lyngør fyr	
Arendal	Tromlingene, Merdø/Gravane, Jerkholmen, Gjessøya, Skinnfellen	Tromlingene, Merdø/Gravane, Jerkholmen	Hove Camping, Store Torungen	Spornes, Hove, Merdø/Gravane, Stølsvika,
Grimstad	Valøyene			Hasseltangen og Sømsbukta, Kvennebekken, Randvika og Storesand

Telting

Med telting forstås uorganisert oppsetting av vandretelt. Med camping forstås oppsetting av større telt eller plassering av campingvogn/bobil. Jf. DN håndbok 30-2011.

Friluftsløven tillater telting inntil to døgn på samme sted, 2-døgnsregelen. Dette gjelder generelt også i vernede områder med mindre annet fremgår av verneforskriftene for områder vernet etter naturvernlovgivningen eller atferdsreglene. (Se vedlegg) Innenfor utredningsområdet er det flere sikrede friluftslivsområder som også er vernet. Telting er forbudt etter verneforskriften i f.eks. Tromlingene naturreservat og Søm-Ruakerkilen naturreservat. Innenfor områder vernet som landskapsvernområde er telting ikke forbudt etter verneforskriftene, men er kan være regulert etter atferdsreglene.

På noen friluftslivsområder har det gjennom år vært tradisjon for nærmest å feriere i telt på en og samme plass over lang tid. Mye tyder på at Tromlingene, Merdø /Gravane og Jerkholmen i Arendal er steder som peker seg ut med mye ukevis telting og at folk ikke respekterer 2-døgnsregelen. Det er viktig at folk viser større respekt for 2-døgnsregelen av hensyn til alles frie ferdsel og opphold inkl. telting, og at flere kan slippe til på de gode stedene..

2-døgnsregelen anvendes også for båter som ligger fortøyd på områdene lengre enn to døgn uten spesiell rett til det. Det er skjærgårdstjenesten og SNO (verneområder) som skal tilse at 2-døgnsregelen blir overholdt. Det kan imidlertid oppstå uklarheter hvordan regelen skal håndheves, om folk skal forlate øya eller bare flytte seg litt vekk når en har vært på et sted i 2 døgn. Ingen steder er helt like, og en skjønnsmessig vurdering er ikke holdbart nok dersom det oppstår en vanskelig diskusjon mellom bruker og oppsyn. Selv om det som en gjennomgangsregel er at folk skal ta med seg teltet og forlate stedet etter 2 døgn, viser erfaring at det er behov for en mer utdypende og juridisk holdbar referanse å håndheve regelen ut i fra.

Figur 8. Teltning på Tromlingene, østre del. Foto: Karin Guttormsen

Turisthytter

Aust-Agder turistforening driver Lyngør fyr og Store og Lille Torungen som turisthytter hvor man kan leie seg inn. Lille Torungen leies ikke ut til overnatting, men kan brukes til selskap og andre sammenkomster. Nedenfor er tall fra Turistforeningen over hvor stor utleien har vært de tre siste årene.

Tabell 7. Tabellen viser antall besøkende på turisthyttene/fyrstasjonene de siste tre årene.

Hyttenavn	Antall besøkende 2011	Antall besøkende 2012	Antall besøkende 2013
Lille Torungen	310	280	240
Store Torungen	1243	1071	835
Lyngør fyr	836	1718	1608
Sum kysthytter	2389	3069	2683

Nedgangen i besøkende til Store Torungen fra 2012 til 2013 forklares i stor grad med at det i 2013 ikke har vært taxibåttilbud til Store Torungen.

Figur 9. Store Torungen, utsikt fra fyret. Foto: Nina Høst

Figur 10. Lille Torungen. Foto: Eirik Mykland

Fritidsbebyggelse

Det er svært mange fritidsboliger i de tre kommunene, samlet er det over 5 000 fritidsboliger i kommunene. Mange av disse ligger tett opp til utredningsområdet for nasjonalparken, noen ligger også innenfor utredningsområdet. En stor del av brukerne av kysten, særlig om sommeren, er folk som er på ferie og bor i hyttene i området.

2.8. Kulturminner og kulturlandskap

Folk har holdt til på Sørlandet siden den store innlandsisen trakk seg tilbake og etterlot seg Raet. Det er spor etter steinalderbosettinger, gravhauger fra bronsealder og steingjerder fra både nyere og eldre tid. I bronsealderen var det vanlig å begrave de døde i gravrøysen på høyder i landskapet. Gravrøysene ble reist over graven til de mektigste personene i området.

Innenfor utredningsområdet er det flere steder som har gravrøysen som er fornminner med høy nasjonal verdi. Andre viktige kulturminner er knyttet til seilskutetiden og skipstrafikken som har vært svært viktig langs denne kyststrekningen.

Landskapet i skjærgården er i stor grad påvirket av menneskelig aktivitet. Det er et stort problem at landskapet gror igjen av einerkratt og skog, der det tidligere ble holdt åpent av beitedyr og gårdsdrift på de små jordlappene. Konsekvensene for friluftsliv er blant annet at utsyn og historiske sammenhenger i landskapet (og dermed mye av landskapsopplevelsen) går tapt. På mange av øyene er det satt ut beitedyr, og det gjennomføres hogst og rydding og brenning av einer for å åpne opp landskapet igjen.

Kulturminnene i landskapet kan styrke friluftslivsoopplevelsen. Her er det åpne landskapet skapt av landbruk og beitedyr viktig. Men gravrøysen, hustuffer, fyr og andre seilingsmerker og ikke minst uthavnene betyr mye for alle som bruker områdene til fritidsaktiviteter i dag.

2.9. Atferdsregler i skjærgårdsparken

«Nye atferdsregler for skjærgårdsparken og statlige, kommunale og private friluftsområder i Aust-Agder» ble fastsatt av Miljøverndepartementet 19. mai 1995 i medhold av friluftslivsloven § 15 2. ledd. Atferdsreglene er gjeldende for de friluftslivsområdene som er opplistet i atferdsreglene i Risør, Tvedestrand, Arendal, Grimstad og Lillesand kommuner. Atferdsreglene gir spesifiserte regler for de fleste forhold og aktiviteter på de konkrete friluftsområdene slik at folk skal kunne vite hva de skal forholde seg til. Atferdsreglene følger i sin helhet som vedlegg, bakerst i denne utredningen.

Atferdsreglene har vært gjeldende siden 1995. Det er kommet inn nye tilleggsbestemmelser i 1997 (Arendal) og 2014 (Risør). Atferdsreglene ligger som vedlegg til utredningen.

3. Fritidsaktiviteter i utredningsområdet

En stor andel av bruken av skjærgården og friluftslivsområdene er uorganiserte aktiviteter. Folk bruker områdene til bading, turgåing, padling, fiske og andre aktiviteter i fritida. Det er i tillegg mange foreninger og lag som bruker ulike deler av utredningsområdet aktivt. Områdene blir også mye brukt av barnehager, skoler, leirskoler, folkehøyskole og ulike institusjoner. Denne oversikten forsøker å gi et bilde av all den aktiviteten som pågår i utredningsområdet i dag.

3.1. Båtliv

Figur 11. Med motor og seil. Foto: Eirik Mykland

Figur 12. Kajakkpadling. Foto: Eirik Mykland

Båtliv på Aust-Agderkysten er i stor grad en allmenn interesse for innbyggerne langs kysten. Tettheten av fritidsbåter pr. innbygger er blant de største i landet. Tradisjonelt er båtutfart med familien på dagstur evt. med overnatting og tilhørende strandbaserte aktiviteter, en vanlig friluftslivsaktivitet. Båtsesongen er relativt lang fra tidlig vår til ut på høsten.

Med uttrykket båtutfart menes utfart som lokalbefolkning foretar lokalt/regionalt, mens båtturnisme forstås som folk som ferierer i båt og går langs kysten over lange strekninger. De legger til ved steder i skjærgården etter anbefalinger i båtmagasiner. Et felles trekk er at båtene blir større, og det forventes flere fortøyningsmuligheter i skjærgården i form av fortøyningsbolter eller brygger. Større båter kan gå lengre ut i ytterskjærgården og legge til på mer værharde steder hvor det tidligere ikke har vært tilrettelagt med noen innretninger. Denne utviklingen fordrer imidlertid ikke nødvendigvis mer tilrettelegging enn f.eks. fortøyningsbolter. Flere båter enn før har toalett om bord og tar med eget søppel.

Å ferdes sjøveis er ikke bare knyttet til motorfartøy. Padling langs kysten er blitt populært, og det er et utviklingstrekk at flere plasser som tidligere var mye brukt til å slå opp telt, nå er i bruk igjen.

3.2. Båtforeninger

Arendals seilforening

Seilerhytta til Arendals seilforening ligger på Lille Brattholmen ytterst i Galtesund, utenfor utredningsområdet for nasjonalparken. Arendals seilforening er en aktiv forening med over 600 medlemmer. Seilforeningen bruker utredningsområdet mye til blant annet jolleseiling, brettseiling, seiling med kjølbåt og sportsbåt. Området blir brukt både til forlystelse, trening, kurs og regattaer. Det er organisert seilaktivitet i området fem dager i uka i perioden mars til oktober, i tillegg til egentrening og uorganisert seiling/forlystelse. De ivrigste seiler året rundt.

Områdene som blir mest brukt er ved Haslatangen/Søm, Hovekilen, områdene utenfor Merdø og rundt Torungene. Landområdene i tilknytning til Hove gård, Strandstua og Hove Camping blir mye brukt i tilknytning til seilinga, avhengig av størrelse og type aktivitet eller arrangement.

Oversikt over arrangement i regi av seilforeningen:

- Seilleir for unge arrangeres på Hove hver Pinse.
- NOV Race Week arrangeres årlig i uke 30.
- Norgescup for joller og/eller brett ca hvert andre år.
- NM, EM eller VM ca annen hvert år.
- Alle større arrangementer med jolle og brett arrangeres med landbase på Hove og seiling på havområdet utenfor.
- Alt av større båter (kjølbåt/sportsbåt) arrangeres med base i gjestehavna og med seiling på havområdet utenfor Hove og Torungene.

Figur 13. Norgesmesterskap for Optimistjoller. Foto: Arendals Seilforening

Tvedestrand seilforening har ca 30 medlemmer. Foreningen har seilerhytte på Bjorhusholmen, utenfor uredningsområdet for nasjonalparken. Dette er utgangspunktet for regattaer. Regattaene bruker området mellom Kilsund og Lyngør.

Arendal kajakklubb har over 400 medlemmer og ca 50 egne kajaker. Klubben anslår at 20 - 50 padlere benytter området stort sett hele året når det ikke er is. Klubben holder kurs på Merdø hver Pinse med stor deltagelse fra fjern og nær. I dette opplegget arrangeres det også langtur i området. Arendal kajakklubb arrangerer turløpet Hisøya rundt første helga i august. Dette arrangementet trekker også ganske mange deltagere. Hver uke fra mai til oktober har klubben onsdagsturer i området med vanligvis 10 - 25 deltagere.

Tvedestrand Motorbåtforening har flere underavdelinger som Tvedestrand Padleklubb, Tvedestrand Seilklubb og Tvedestrand Racing Klubb. Foreningen har egen plass og klubbhus på Østerå. Klubbens medlemmer bruker skjærgården i stor grad. Tvedestrand Racing Klubb arrangerer tre regattaer i året.

Flosta Motorbåtforening er paraplyorganisasjon med særgrupper for seil- og motorsport under seg. Flosta Motorbåtforening arrangerer årlig Flostaregattaen og Rebusløp.

Figur 14. Jollerace i Kilsund. Foto: Skibsaksjeselskapet Hesvik

3.3. Strandaktiviteter

Figur 15. En sommerdag på Hove. Foto: Karin Guttormsen

Bading, soling og lek i strandkanten hører sommeren til. På fine solskinnsdager i skoleferien er det fullt av folk på strender og badeplasser i området. Både fastboende, hyttefolk, campinggjester og andre turister flokker til de mest populære badeplassene. En har ikke tellinger over antall besøkende til områdene, men alle kommunene oppgir at det er stor trafikk på solfylte sommerdager.

3.4. Turgåing og trening

Figur 16. Spor etter aktivitet på Stølsvika en vinterdag. Foto: Eirik Mykland

De landfaste områdene er de områdene hvor det er størst aktivitet gjennom hele året. Folk bruker områdene til å mosjonere, luften hunden eller ta med familien på søndagstur. Dette er svært viktig i et folkehelseperspektiv, og turgåing er kanskje den formen for aktivitet

som flest forbinder med friluftsliv. Det er også stadig flere som driver med sykling og terrengsykling som benytter friluftslivsområdene ved sjøen. Områdene som enten ligger nær der folk bor, eller er områder med en viss størrelse og har et godt utviklet stinett, blir mest brukt.

3.5. Fiske

Fritidsfiske er en av de mest populære aktivitetene langs kysten. Rekreasjonsfiske i sjøen på Skagerrakkysten er en viktig del av kulturen og har stor verdi som fritidsaktivitet og husholdsfiske. I følge Statistisk Sentralbyrå benyttet til sammen 45 % av den norske befolkning i 2007 (mellom 16-74 år) i gjennomsnitt 11 timer årlig til å fiske (SSB levekårsundersøkelse 2007). For Østlandet og Sørlandet var andelen 40 % totalt, og 23 % av disse fisket i saltvann. I tillegg til de fastboende fritidsfiskere kommer folk som "reiser på hytta" i helgene og svært mange av disse fisker.

Figur 17. Fisking fra Vikheia i Holmesund. Foto: Skibssaksjeselskapet Hesvik

I sommersesongen og særlig knyttet til fellesferietiden er det en meget intens fiskeaktivitet på Skagerrakkysten. Mengden av faststående redskap har et omfang som til tider gjør det vanskelig å finne ledig plass.

Under hummerfisket er også redskapstettheten veldig høy, spesielt i første del av oktober. For fiske etter hummer er det nå etablert gode estimater på fangster både fra yrkesfisket og fritidsfisket på deler av kysten. For Agderfylkene øst for Lindesnes sto fritidsfiskerne for 65 % av fangstene av hummer, og yrkesfiskerne 31 %. (Kleiven 2010)

Det er gode forhold for å fiske etter sjørørret i mange deler av utredningsområdet. Mange fisker med flue, særlig om våren, men fiske etter sjørørret kan foregå hele året.

Om vinteren trekker fisken lenger inn mot brakkere vann, mens den er lenger ute i sommerhalvåret. Mye bruket fiskeplasser er Hasseltangen og Hove.

Det er også mulighet for å få sjøabbor i disse områdene. Fiske etter sjøabbor er svært attraktivt, særlig for sportsfiskere.

Figur 18. Kart som viser utstrekningen av Ytre skjærgård bevaringsområde i Tvedestrand.

I Tvedestrand er det vedtatt bevaringssoner for fisk og hummer hvor det er restriksjoner på fiske. Innenfor utredningsområdet for Raet ligger Ytre skjærgård bevaringsområde utenfor Askerøya, hvor det er forbudt å fiske med andre redskaper enn håndsnøre, fiskestang, juksa eller dorg. Forskriften om bevaringsområder gjelder til 20. juni 2017.

3.6. Jakt

Sjøfugljakt har tradisjonelt vært av våre ”frieste” jaktformer. Ingen, eller alle, eier havflaten, det eneste stedet i landet du kan jakte uten å spørre grunneier. Du må da befinne deg i en flytende farkost eller på et skjær som normalt overskylles av høyvann. Ønsker du å jakte fra land, holmer eller skjær, må du ha grunneiers tillatelse.

Innenfor utredningsområdet er noen av kommunens og/eller statens eiendommer åpnet for jakt av sjøfugl. Det har vært en prøveordning med jakt på et utvalg av områder i Aust-Agder årene 2002 - 2007. Evaluering av prøveordningen viste at tiltaket har vært positivt for jegere, og det ble ikke registrert negative effekter for andre. Ordningen ble videreført for en 10 års periode, til og med 2016. Områdene som er tilgjengelig for allmenn sjøfugljakt innenfor utredningsområdet er: Lyngør Flateskjær og De gule haugene i Tvedestrand og Ærøya og Skurvene ved Store Torungen i Arendal. Her har staten og kommunene, som grunneier, gitt tillatelse til allmenn sjøfugljakt i perioden 10. september til 23. desember. Aust-Agder Jeger- og Fiskerforening antar at ca 100 personer driver aktivt med sjøfugljakt i utredningsområdet. Det er også tillatt å jakte mink på disse områdene.

Mink er en art som ikke har sin naturlige utbredelse i Norge. Den er på svartelisten, og det er åpnet for jakt på mink hele året. En må ha grunneiertyllatelse for å gå på jakt. Det gjelder egne regler for de statlig sikrede friluftslivsområdene og skjærgårdsparken. Dette står presisert i atferdsreglene som er vedlegg til utredningen. Mink er et stort problem for sjøfugl, og flere grunneiere, jeger- og fiskeforeninger og SNO driver aktivt med utskytning av mink.

Det er en del sel i utredningsområdet for nasjonalparken, men det er ikke tillatt å skyte sel fordi bestanden blir vurdert til å være for liten. Det er et ønske fra mange at det blir gjennomført en ny registrering av sel i området.

3.7. Barnehager, skoler og leirskoler sin bruk av området

Barnehager

Mange barnehager bruker områdene aktivt. Det er flere friluftsbarnhager som er ute i utredningsområdene så å si hver dag. Noen disponerer også egen båt, blant annet Soria Moria barnehagene som har fast oppholdssted på Merdø.

Skoler

Skolene i området benytter for det meste skolenes nærområder til uteaktiviteter, men gjennom Den naturlige skolesekken tilbys skolene opplegg for aktiviteter og læring ved og på sjøen. Flere skoler i de tre kommunene har vært med på strandryddedager. I 2013 satt Arendal kommune i gang et prosjekt - Aksjon rydd strand, hvor fem ungdomsskoler deltok. Skoleklassene fikk foredrag om forsøpling, og fikk hvert sitt område hvor de plukket søppel og dokumenterte det de fant.

Risøya kystleirskole

Leirskolen har mellom 1200 og 1300 barn på leiropphold hvert år. Svært mye av aktivitetene foregår innenfor utredningsområdet og leirskolen legger vekt på å lære barna om naturen og om båtvevt.

Fevik maritime leirskole

Leirskolen underviser i følgende emner: båt og sjøvevt, roing, seiling, fiske, livet i fjæra, sjøfugl, knuter og knop og økologi og naturvern. Barna er mye ute på sjøen og benytter utredningsområdet mye.

Risøya folkehøyskole

Risøya folkehøyskole er en internatskole for elever over 18 år. De tilbyr 10 linjefag, hvorav tre benytter sjøområdene rundt i stor grad. Disse tre linjene er dykking, trening og friluftsliv og seil-surf-kite.

Pleiehjem og helseinstitusjoner

Særlig de landfaste friluftslivsområdene blir i stor grad benyttet til aktiviteter av ulike institusjoner. Her er særlig Hasseltangen tilrettelagt for dette. Ellengård og sykehjemmet ligger nærme, og sykehjemmet har egen nøkkel til porten slik at beboere kan kjøres helt ned til havet. Hove blir også mye brukt av ulike institusjoner som turområde.

3.8. Organiserte turer, konserter og arrangement

Hovefestivalen

Hovefestivalen arrangeres årlig på Hove i juni, og er Norges største musikkfestival. Den bringer svært mange ungdom til området. De best besøkte årene har det vært 70 000 besøkende i løpet av en festival.

På Hove leirsenter er det også mange andre større arrangementer hvert år. Dette drar mange folk til området, og svært mange av dem benytter seg av de fine naturområdene som ligger innenfor utredningsområdet.

Hove Tri

Hove Tri ble første gang arrangert i 2009 med 276 påmeldte deltagere, i 2013 var det 1000 deltagere. Konkurransen pågår i midten av juli, og deltagerne svømmer i Hovekilen, sykler på bilveger på Tromøya og løper på Hoveodden på stier.

Figur 19. Bildet viser kort og lang svømmeløype i Hovekilen som benyttes under Hove Tri.

Figur 20. Musikkfestivalen Canal Street foregår i Arendal sentrum, men det arrangeres hvert år konsert på Lille Torungen. Foto: Eirik Mykland

3.9. Andre typer aktiviteter

Dykking

Det er mange som driver med dykking på kyststrekningen, det er flere aktive klubber i regionen. Vrakdykking er kanskje spesielt populært.

Surfing og kiting

Vindsurfing og særlig kiting ser ut til å bli mer populære aktiviteter i regionen. På Risøya folkehøyskole er det en egen linje som heter seil - surf - kite.

Vannski - tube

mange har raske båter, og særlig barn og unge synes det er gøy å holde på med vannski eller tube etter båt.

Vannscooter

Vannscooter har tidligere vært ulovlig å kjøre i Norge utenfor fastsatte områder. Det er ingen slike fastsatte områder i Aust-Agder. I juni 2013 kom det ny forskrift om bruk av vannscooter og lignende. I henhold til § 4 er det ikke lov å kjøre vannscooter i ett heldekkende belte på 400 meter fra land. I tillegg er det ikke lov å kjøre i verneområder eller i et belte på 400 meter fra verneområder.

Selv om det ikke har vært lov å kjøre vannscooter i store deler av utredningsområdet, ser en likevel en del vannscootere på sjøen om sommerne.

Fuglekikking

Det er flere fuglereservater i området, og det er ett viktig område for trekkfugl. Dette tiltrekker seg mange fugleinteresserte og det er aktive lokallag av ornitologisk forening i regionen. Det er tilrettelagt for fuglekikking på Søm og på Hove.

4. Kilder

Forvaltningsplan for friluftslivsområdene i skjærgården i Aust-Agder, 2013 - 2018, *Aust-Agder fylkeskommune*

Forvaltningsplan 2012-2021 for Raet landskapsvernområde, Tromlingene naturreservat og Store Torungen naturreservat, *Fylkesmannen i Aust-Agder*

Forvaltningsplan 2010-2019 for Hasseltangen landskapsvernområde og Søm-Ruakerkilen naturreservat, *Fylkesmannen i Aust-Agder*

Kyststi Tvedestrand 2012, *Friluftsrådet Sør*

Kyststi Arendal 2013, *Friluftsrådet Sør*

Kyststi Grimstad 2013, *Friluftsrådet Sør*

Universell utforming av friområder Øst i Agder 2010, *Friluftsrådet Sør*

Universell utforming av friområder i Grimstad 2013, *Friluftsrådet Sør*

Fiske i Sør - En situasjonsbeskrivelse og forslag til tiltak 2013, *Arbeidsgruppen Fiske i Sør nedsatt av Fiskeri- og Kystdepartementet*

Padleguide for Aust-Agder, *Lars Verket*

Sørlandet - en naturlos gjennom Skjærgårdsparken 2006, *Ø. Berg, J.A. Knutsen, Ø. Paulsen*

5. Vedlegg

Vedlegg 1 - Beskrivelse av friluftslivsområdene

Vedlegg 2 - Atferdsregler for Skjærgårdsparken

Vedlegg 3 - Spørreundersøkelse

Vedlegg 4 - Sammendrag av svar fra spørreundersøkelse

Figur 21. Sommerdag i skjærgården. Foto: Ingvild Paulsen

